

A historiográfia antropológiai megközelítése felé

Beszélgetés Jo Tollebeek belgiumi történésszel

Kérem, mondjon néhány szót családi háttéréről és egyetemi éveiről!

Egy Belgium közepén fekvő faluban nőttem föl. Édesapám orvosként dolgozott, szorgalmas és a munkája iránt mélyen elkötelezett volt. Édesanyám sokkal inkább művészi lelkületű, egy kicsit 'bohém' volt. Iskolába a faluban kezdtem el járni. Kilenc éves koromban azonban a brüsszeli jezsuita kollégiumba kerültem. Ebben a hatalmas iskolában több száz diák tanult, és klasszikus oktatásban részesültünk: latin nyelvet és számos humán tárgyat tanultunk, melyek között a történelem kiemelt helyet foglalt el. 1978-ban – röviddel tizennyolc éves korom előtt – egyetemre mentem. Belgium holland nyelvű részén három egyetem található, melyek közül Leuven volt a legrégebbi és a leghíresebb. Nővérem jogot tanult ott. Ezért döntöttem úgy, hogy én is Leuvenben fogok tanulni. Kiváló benyomást tett rám az intézmény. Az 1970-es évek végére a diáklázadások ideje véget ért, azonban a politikai viták nem szűntek meg. Sőt, az egyetem csodálatos szellemi vállalkozások világának bizonyult számomra, ahol a kutató diákok nem korlátozták figyelmüket csupán az általuk választott téma vizsgálatára. Élveztem, hogy az új felfedezéseim hatására látóköröm szélesedett.

Tanulmányaim során a történelemre specializálódtam. 1978-tól 1982-ig a Leuveni Egyetem Modernkori Történelem Tanszékén tanultam. Képzésünk hagyományos, rendkívül gyakorlatias és – bizonyos mértékben – 'pozitivistá' volt: a hangsúly a forráskritika különböző változataira esett, amelyeket a tizenkilencedik század végén Charles-Victor Langlois és Charles Seignobos, előttük pedig – 1876-ban, ha nem tévedek – a bollandista Charles de Smedt rendszerezett. Mindemellett kitekintettünk a szakma új fejleményeire is: tudtunk a francia *Annales* történészeiről és újításaikról, kultúrtörténetet olvastunk, történetelméleti kérdéseket vitattunk meg. Jőmagam elsősorban középkorász képzést kaptam. Az első kutatási témám a zsidók késő középkori történelme volt, első tanulmányaimban erről írtam.

Miután elvégeztem a történelmi tanulmányaimat, úgy döntöttem, filozófiát fogok tanulni a Leuveni Egyetem Filozófia Intézetében. Három éven keresztül – 1982-től 1985-ig – középkori filozófusokat (hiszen Aquinói Szent Tamás az intézet „patronus”-a), Kantot és Hegelt, fenomenológusokat (az intézet őrizte a javarészt kiadatlan Husserl-hagyatékot) és francia egzisztencialistákat olvastam a tanáraimmal. A perspektívám ismét szélesedett, s történetfilozófiára specializálódtam.

Mely professzorok gyakorolták Önre a legnagyobb hatást?

Két személyt szeretnék megemlíteni. Az első Reginald de Schryver, aki a közelmúltban hunyt el nyolcvan éves korában. De Schryver a kora újkorral foglalkozott, és végzettsége szerint politikatörténész volt. Akkoriban azonban a tizenkilencedik és huszadik század kultúrtörténetéről tartott előadásokat, különös tekintettel a romanticizmusra. Nem szakértő, hanem tudós úriember, értelmiségi volt, nagy erudícióval. Továbbá oktatta azt a témát is,

amely később a saját kutatási területemmé vált: a történetírás történetét. De Schryver megismertette velünk a klasszikus görög és római történetírókat, a középkori krónikák és történetek hosszúra nyúló tradícióját, a reneszánsz és a felvilágosodás történetíróit, a *Monumenta Germaniae Historica*t, Burckhardtot és Huizingát... Színes és gondolkodásra ösztönző, új világ nyílt meg számomra. A másik professzor, akiről szeretnék beszélni, a filozófus Sam Ijsseling. Ő tanította meg olvasni az 'új' francia filozófusokat: Althusser, Lacan, Derrida és mindele előtt Foucault műveit – ez az elszigetelt filozófusokból, irodalomteoretikusokból és antropológusokból álló generáció radikálisan megújította a humántudományokat. Ijsseling ismerte a párizsi történeteket, és ezt a tudását megosztotta velünk.

Hogyan alakult pályafutása az egyetem elvégzése után?

A történelem és filozófia szak leuveni elvégzése után PhD-képzésre jelentkeztem a *National Research Foundation*nél. Négyévnvi ösztöndíjat kaptam a doktori kutatásaimra a Leuveni Egyetem Történelem Tanszékén. 1989-ben védtem meg a disszertációmát. Ez volt az első könyvem: egy hosszas értekezés arról, hogyan tematizálták szakmájukat a tizenkilencedik és a huszadik században olyan holland történészek, mint Johan Huizinga és Pieter Geyl. A disszertációm elkészítése után Leuvenben maradtam, és posztdoktori kutatásokat végeztem a tizenkilencedik századi történelmi kultúráról, a szó tág értelmében: a professzionális történészek történetírásával, de a történelmi festéssel, a történelmi regénnyel, a történelmi felvonulásokkal, az emlékművek felhasználásával, a népszerű történelemmel is foglalkoztam. 1992-ben elhagytam Leuvent és Belgiumot Groningenért és Hollandiáért. Négy évig maradtam ott, először posztdoktori kutatóként, majd egyetemi adjunktusként. Ezek az évek fontos szerepet játszottak a történésszé válásomban, hiszen akkor egy csapat kiváló kultúrtörténész dolgozott Groningenben, akik élénken megvitatták egymással kutatási eredményeiket. Klaas van Berkel tudománytörténetről és egyetemtörténetről írt. Frank Ankersmit tanulmányai a történetelmélet (és politikaelmélet) köré csoportosultak. Mások 'politikai kultúrával' foglalkoztak. Én a francia romantikus történészek (Prosper de Barante, Augustin Thierry, Michelet), valamint a romantikus festők és költők kapcsolatára koncentráltam. A kultúrát mind úgy értelmeztük, mint reprezentációt. Csodálatos évek voltak ezek.

Mi vonzotta vissza, hogyan került vissza a Leuveni Egyetemre egyetemi tanárként?

1996-ban meghívást kaptam Leuvenbe, hogy legyek Reginald de Schryver utódja. Megtisztelőnek éreztem a felkérést és elfogadtam, bár egy kicsit haboztam: a groningeni élmény még élénken élt bennem.

Mit tanít jelenleg, és milyen oktatási tapasztalatokat szerzett?

Leuvenben tartok egy általános kurzust Németalföld történetéről, egy áttekintő jellegű előadást a történetírás történetéről, egy kurzust az európai kultúra történetéről 1750-től kezdve, valamint én tartom egy a kultúrkritika történetéről szóló kurzus egy részét. Ezek közül a történetírás története kurzus áll a legközelebb a saját kutatásaimhoz. Elődömhöz, de Schryverhez hasonlóan meg akarom ismertetni a hallgatókat a történetírás hagyományaiival, a különböző műfajokkal, stílusokkal és módszerekkel, amelyekkel a történészek megragadják a múltat.

Melyek voltak és melyek most kutatásai főbb irányai?

Mint azt korábban említettem, figyelmem középpontjában a történetírás története áll. Különböző módokon próbáltam tanulmányozni ezt a műfajt. Néhány tanulmányomban elsősorban azt kutattam, hogyan hatottak a politikai és ideológiai tényezők a történetíráásra, például a nemzeti történelem esetében: a nemzeti 'mítoszok' felhasználását a nemzetállam létrehozásában és eredetének, folyamatos létezésének legitimálásában. Mind tudjuk, hogy a nacionalisták még most is félrekezelik a múltat. Más tanulmányaimban és könyveimben megpróbáltam kiszélesíteni a kutatást azért, hogy a történelmi kultúrát vagy történetírást mint kulturális formát tanulmányoztam, amelyet így más kulturális formákkal, például a regénnyel is össze lehet hasonlítani. Körülbelül négy évvel ezelőtt kezdett el érdekelni a történetírás antropológiája is: hogyan vált a történelem modern tudományos szakmává, hogyan formálódott a tudósok közössége e szakmán belül, hogyan vettek fel és képeztek új tudósokat, hogyan fejlődtek ki az irányelvek, rutin eljárások, és így tovább. Az ilyen kutatáshoz speciális forrástípusok szükségesek, például részletes naplók és más 'ego-dokumentumok'. 2008-ban megjelent egy könyvem a történetírás 1900 körüli fejlődéséről, amelyben a belga történész, Paul Fredericq, valamint a Genti Egyetemen *collega proximus*a és az első világháború előtti évtizedekben az európai egyetemek történetírói praktikáinak fejlődéséről írt számos tanulmány szerzője, Henri Pirenne naplói jelentették a kiindulópontot. Végül a figyelmem a történelem és emlékezet kapcsolatára is ráirányult.

Szerzőként és szerkesztőként is kivette a részét a „Writing the Nations” sorozat nagyszabású kutatási programjában. Milyen tapasztalatokat szerzett ennek során, és mi a véleménye erről a programról?

E kiterjedt, a *European Science Foundation* által támogatott program célja a nemzeti történetírás vizsgálata Európában a tizenharmadik század végétől. Ilaria Porciani olasz történésszel, a Bolognai Egyetem professzorával közös feladatunk volt a „nemzeti történetírás” intézeteinek, közösségeinek és hálózatainak kutatása. Az Európa minden szegletéből érkező szerzőink csapata megpróbálta feltérképezni a nemzeti történelem intézeteit (a levéltárakat, forráskiadványokat, életrajzi szótárakat, történelmi múzeumokat), a nemzeti történelmet létrehozó közösségeket és hálózatokat, valamint a történelem 'nacionalizációja' és a professzionalizáció közötti kapcsolatot. A kutatás eredményeit összegző könyv hamarosan megjelenik a Palgrave kiadó gondozásában. A program rengeteg energiánkba és időnkbe került. Azonban nagy öröm volt számos különböző európai ország gyakran fiatal történészeivel együtt dolgozni. Meggyőződésünk, hogy ennek az együttműködésnek köszönhetően új megvilágításba került a nemzeti közösségek nemzeti történetírása.

A program egyik alapvető célja, hogy meghaladja a történelem és a történetírás tanításának, illetve kutatásának nemzeti, nacionalista szemléletét? Ön szerint hogyan lehet ezt megvalósítani?

Pontosan. A kutatás egyik legfőbb eredménye annak a ténynek a megállapítása volt, hogy Európa legtöbb országa nagyon hasonló módon alkotta meg nemzeti történelmét. A nemzetállam eredete, a nemzeti hősök, a nemzeti karakter, a 'Volk' története szempontjából döntőnek tekintett csaták: úgy néz ki, ezek a nemzeti történetírás alapvető elemei, függetlenül attól, hogy Írországból, Olaszországból vagy Görögországból írták. Más szavakkal, a *European Science Foundation* összehasonlító és mindent átfogó megközelítése nyomán kiderült, hogy a nemzeti történelem egy konstrukció, nacionalisták ritkán egyedi mechanizmusokkal dolgozó konstrukciója.

Európa egyik legégetőbb nemzetiségi konfliktusa a flamand–vallon ellentét, amely Önt közelebbről is érinti. Mit gondol erről, és Ön szerint milyen eszközöket nyújt a történelem, a történetírás ezen problémák megoldására?

A Belgium holland és francia nyelvű csoportjai – a flamandok és a vallonok – között húzó-dó ellentét valójában nacionalista konstrukció, ami nem újkeletű. Már körülbelül az első világháború idejétől hangsúlyozták flamand nacionalisták (és azok, akik a Hollandiában és Flandriában élő holland nyelvű népek uniójában reménykedtek), hogy az 1830-ban létrejött belga nemzetállam diplomaták által létrehozott mesterséges entitás. Szerették volna megsemmisíteni ezt a nemzetállamot. Mint minden nacionalista, ők is a történelmet használták fel e politikai cél eléréséhez. Megalkották a létrehozni vágyott független Flandriának a saját múltját (amelyben a középkori, 1302-es courtrai-i csata volt az első mérföldkő: a flamand nép győzelme a francia király és lovagjai fölött). Az 1970-es évek óta, az 1831-es alkotmány számos módosítása után Belgium valójában föderatív állammá vált. A flamand nacionalisták nem elégszenek meg ennyivel; fel akarják osztani az országot és autonómiát akarnak adni Flandriának (valamint az ország vallon részének). A legfőbb flamand nacionalista párt (elnöke Antwerpen, Flandria legfőbb városának polgármestere) politikája hasonló az olaszországi *Lega Nord*-éval: azt hirdetik, az ország déli (franciául beszélő) része, amely szegényebb, mint a (hollandul beszélő) észak, már nem tartozik az északi részhez.

A történészeknek rá kell mutatniuk a történelem nacionalisták által való felhasználására és „félrehasználására”. Ismertetniük kell, hogyan alakítja át a nacionalista diskurzus a történelmet politikai mitológiává, olyan zártkörű mitológiává, amelyben nincs helye a kívülállóknak, azoknak, akiket nem tartanak a 'Volk'-hoz tartozóknak.

Van valamilyen „krédója”?

A legfőbb krédóm az, hogy ragaszkodnunk kell a kutatásaink sokoldalúságához. A historiográfiát tanulmányozó történészek vizsgálhatják a történetírást politikai eszközként, de tekinthetnek rá kulturális formaként, mint kulturális gyakorlatra, esetleg folyamatosan 'mozgó' történelemfilozófiára. A lehető legtöbb szemszögből kell megpróbálnunk értelmezni a historiográfia különböző formáit, mint a múlt kezelésének eltérő módjait – egy kitétel: a múltnak ezt a kezelését mindig történelmi, kontextuális perspektívában kell felfognunk.

Milyen tervei vannak a jövőre, elsősorban fő érdeklődési körére, a historiográfiára nézve?

A következő években kiterjesztem a kutatásaimat a humán tudományok – a történetírás, továbbá a régészet, művészettörténet, illetve a zenetudomány, nyelvészet, irodalomtudományok, filozófia és teológia – 1900 körüli történetére. 1870 és 1914 között váltak a humán tudományok tudományos tárgyakká az egyetemeken abban a formában, ahogyan ma ismerjük őket. Szeretném Európa-szerte példákön keresztül vizsgálni ezen új tudományok episztemikus értékeit (episztemológiát és etikát összekapcsolva) és a rájuk jellemző módszereket. Mit jelent a „megbízhatóság”-ra való törekvés a humántudományokban? Miért gyűjtik olyan lázasan az új anyagokat (archívumok, ásatások, új képek, útikönyvek...) ezekben a tudományokban? Hogyan szerveződött meg a tudásátvitel az új tudományok között? Ezekkel a kérdésekkel szeretnék megbirkózni a következő pár évben.

Köszönöm a beszélgetést.

Leuven, 2012. október 1.

Az interjút készítette: ERŐS VILMOS